

1878, înainte și după: construcție națională românească, politici imperiale ruse și viziuni ale alterității în Basarabia de Sud

Andrei CUȘCO

Abstract

The reintegration of three Southern Bessarabian districts into the Russian Empire in 1878 represented not only a high point of the Russian-Romanian symbolic competition for Bessarabia, but also the creation of an 'administrativ aberration' within the Russian Empire. The former Romanian territories, merged into the new Ismail *uezd*, preserved their institutional and legal peculiarities for almost 40 years. Thus, the modern structures of an emerging nation-state were transferred into the Russian imperial context. This article will discuss, first, the attitude of a number of Russian observers and officials towards the 1856 – 1878 Romanian administration, with a special emphasis on mutual perceptions and the foreign policy dimension. Second, the article will examine the polemics concerning the alternative strategies for integrating this region within the empire. The Russian bureaucracy was divided on the issue, oscillating between a centralizing approach and a more pragmatic attitude which admitted the continued existence of the Romanian institutions. The discourse displayed by the Russian officials on this occasion is a curious amalgam of flexible pragmatism, modern rationality, bureaucratic inertia, centralizing impulses and foreign policy considerations. The lack of coherence of the Russian policies on the Southern Bessarabian periphery points to the contested and fragmented nature of the imperial discourse regarding the alternative models of institutional organization and political legitimacy.

Reintegrarea celor trei județe din Sudul Basarabiei în Imperiul Rus, în anul 1878, a reprezentat nu doar punctul culminant al competiției simbolice româno-ruse pentru Basarabia, ci a semnat și crearea unei „aberații administrative” în cadrul Imperiului Rus. Fostele teritorii românești, reunite în noul județ Ismail, și-au păstrat particularitățile instituționale și juridice pe parcursul a aproape 40 de ani. Astfel, structurile moderne ale unui stat-națiune în proces de consolidare au fost transferate în contextul imperial rus. Acest articol va examina, în primul rând, atitudinea unui șir de observatori și funcționari ruși față de administrația românească din perioada 1856-1878, acordând o atenție specială percepțiilor reciproce și dimensiunii de politică externă. În al doilea rând, articolul va discuta polemica privind strategiile alternative de integrare a acestei regiuni în cadrul imperiului. Birocrația rusă era divizată cu privire la acest subiect, oscilând între o abordare centralizatoare și o atitudine mai pragmatică, care permitea existența de mai de-

parte a instituțiilor românești. Discursul afișat de funcționarii ruși cu această ocazie este un amestec curios de pragmatism flexibil, raționalitate modernă, inerție birocratică, impulsuri centralizatoare și considerații de politică externă. Lipsa de coerență a politicilor ruse față de periferia imperială din Sudul Basarabiei este o dovadă a naturii contestate și fragmentate a discursului imperial referitor la modelele alternative de organizare instituțională și legitimitate politică în regiune.

Războiul Crimeii (1853-1856) a reprezentat un punct de cotitură pentru Principatele Române ale Moldovei și Țării Românești și, prin extensie, pentru prezența rusă în regiunea Dunării de Jos. Poziția dominantă a Imperiului Rus în regiune, care rămăsese necontestată pe parcursul precedentului sfert de veac, a fost înlocuită de un „condominium” al Marilor Puteri. Acest nou echilibru al puterii și-a găsit reflecția în Tratatul de la Paris (martie 1856), care a pus capăt războiului și a slăbit în mod semnificativ pârguile de influență ale Rusiei asupra Principatelor. Noile circumstanțe au oferit, de asemenea, un stimulent pentru dezvoltarea incipientei mișcări naționale românești. Fiind inspirată de modelul francez și susținută de guvernul lui Napoleon III, această mișcare a obținut succese remarcabile în perioada imediat următoare Războiului Crimeii. „Partida națională” din sânul elitelor românești, care pleda pentru unirea Moldovei și a Țării Românești, a avut destul de rapid câștig de cauză în fața oponenților politici. Acest proces a fost facilitat și de poziția majorității Marilor Puteri, care au sprijinit instaurarea unui nou regim constituțional (introdus prin intermediul Convenției de la Paris, 1858), care prevedea anumite mecanisme clare pentru unificarea instituțională a celor două Principate. Acest aranjament a fost urmat de alegerea unui domnitor comun în Moldova și în Țara Românească, în ianuarie 1859, și de contopirea treptată a instituțiilor guvernamentale ale celor două Principate. Aceste tendințe au culminat trei ani mai târziu, în ianuarie 1862, când Principatele s-au unit sub un singur guvern central, cu capitala la București. Aceasta este, de fapt, data apariției statului național român.

Aceste evenimente nu au modificat semnificativ nici discursul, nici politica oficială rusă în raport cu îndepărtata periferie basarabeană. Pe parcursul anilor 1860, potențiala amenințare a proiectului național românesc nu era percepută decât vag și sporadic de către birocrăția imperială a provinciei. Rarele rapoarte redactate de poliția locală, identificând o pretinsă partidă „românească”, compusă dintr-o mână de nobili tineri, accentua natura „platonice” a sentimentelor lor naționale și sublinia, în esență, loialitatea manifestată până și de aceste elemente prezumtiv „periculoase”, care erau considerate demne de supravegherea poliției ruse.¹ Mai mult decât atât, aceste temeri ale administrației ruse erau legate, în primul rând, de tulburările politice provocate, în cadrul imperiului, de revolta

¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fond 2, op. 1, delo 7573, ll. 65-66 verso.

poloneză din anul 1863. Nu este deloc surprinzător să găsim „intriga poloneză” printre posibili catalizatori ai „mișcării naționale” basarabene incipiente, care a rămas într-un stadiu embrionar pe parcursul întregului secol al XIX-lea. Principatele Române, recent unificate, abia dacă erau percepute drept un viitor „Piemont” pentru românii din provincia basarabeană, chiar și în cele mai pesimiste momente ale discursului oficial rusesc. Caracterul contestat al regiunii nu s-a cristalizat în forma a două narațiuni coerente și continui care ar cuprinde întreaga perioadă de până la Primul Război mondial. Mai curând, se poate vorbi despre câteva momente de tensiune discursivă mai pronunțată, care corespundeau cu stabilirea unor legături mai strânse dintre statele rus și român în contextul relațiilor internaționale din acea epocă. Primul dintre aceste exemple de „competiție simbolică” s-a manifestat cu ocazia războiului ruso-otoman din 1877-1878, atunci când cele trei județe din Basarabia de Sud, care i-au revenit Principatului Moldovei în anul 1856, după încheierea Războiului Crimeii, i-au fost retrocedate Imperiului Rus. În contextul Congresului de la Berlin, a izbucnit un „război diplomatic” între Rusia și România cu privire la apartenența acestui teritoriu. În pofida faptului, că această mică fâșie de pământ era locuită, în majoritate, de „coloniști trans-danubieni” (în special bulgari și găgăuzi), în timp ce populația românofonă era prezentă, în mod compact, doar pe o fâșie îngustă de-a lungul râului Prut, guvernul român își revendica apăsător dreptul de a include această regiune în „corpul națiunii”.²

Dincolo de a se limita la logica competiției simbolice reciproce și a antagonismului în privința rivalului reprezentat de statul național român, administrația rusă din Basarabia s-a dovedit destul de flexibilă pentru a prelua și adapta câteva „modele” instituționale și administrative străine care au permis păstrarea unui anumit grad de diversitate în cadrul regiunii pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Începând din anii 1860, impulsurile standardizante ale Marilor Reforme din perioada lui Alexandru II, ca și dinamica socială internă din Basarabia păreau să semnifice blocarea apariției oricăror planuri de creare ale unor fenomene administrative sau instituționale „excepționale” în regiune. Contextul diplomatic internațional a fost însă responsabil pentru introducerea cadrului juridic al unui stat-națiune în formare într-un context imperial esențialmente nepotrivit pentru asemenea „excepții” nedorite. Totuși, contrar așteptărilor multor observatori din epocă din cadrul autorităților ruse (inclusiv de rang înalt), acest cadru juridic s-a dovedit într-atât de durabil, încât a persistat pe parcursul a pa-

² Pentru o discuție extinsă a controversei diplomatice ruso-române cu privire la Basarabia de Sud, care accentuează interacțiunea dintre discurs și opțiunile politicii practice, a se vedea: Andrei Cușco, „The Russian-Romanian 1878 Controversy: Between Realpolitik and National Dignity,” in: *Pontes*, Nr. 5, 2009, 51 -102.

truzeci de ani și a supraviețuit tuturor încercărilor de a-l aduce în concordanță cu standardele din restul imperiului. În paginile de mai jos, voi discuta cazul județului Ismail, care este un exemplu destul de rar al transferului practicilor administrative „naționale” în țesătura instituțională a imperiului rus multi-etnic. Mă voi concentra îndeosebi pe politicile imperiale ruse de după anul 1878, dar voi schița și trăsăturile esențiale ale eforturilor românești de construcție națională din regiune, din perioada celor două decenii anterioare, când Basarabia de Sud a devenit o parte a noului stat național român.

Acest teritoriu cuprindea sud-vestul extrem al guberniei basarabene (în granițele ei inițiale din 1812) și coincidea, în mare, cu spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră, având o suprafață totală de 9000 km². După Războiul Crimeii, această regiune, împreună cu delta Dunării, a fost cedată (din rațiuni pur strategice) Principatului Moldovei, care era încă, atunci, o provincie autonomă a Imperiului Otoman, plasată sub garanția colectivă a aliaților victorioși în Războiul Crimeii, conform tratatului de la Paris din 1856. Atât elitele ruse, cât și cele române erau foarte conștiente că „rectificarea de graniță” din Basarabia se datora unor calcule pragmatice ale diplomației internaționale și că durabilitatea noii situații depindea de fluctuațiile de putere din interiorul sistemului politic european. Mai mult decât atât, această modificare parțială a frontierei părea să nu satisfacă pe nimeni. Astfel, doi importanți intelectuali români erau destul de rezervați în evaluarea potențialelor beneficii ale includerii acestui teritoriu în componența Moldovei. Ei afirmău că, departe de a repara „nedreptatea” comisă în 1812, prevederile tratatului de la Paris nu făceau decât să creeze o iluzie de „legalitate europeană” în raport cu stăpânirea rusească asupra restului Basarabiei.³ Dimensiunea pragmatică a acestei „retrageri strategice” a Imperiului Rus era la fel de evidentă și pentru un remarcabil politician român, Mihail Kogălniceanu, peste douăzeci de ani, cu ocazia revizuirii statu-quo-ului teritorial din regiune: “De ce ni s-a dat Basarabia [de Sud]? Fiindcă noi am cerut-o? Fiindcă Europa voia să ne facă o favoare? Fiindcă noi descindem din împăratul Traian? Nici pe departe! Basarabia ne-a fost dată, în 1856, fiindcă Marile Puteri ale Europei au considerat că era în interesul european să o îndeapărteze pe Rusia de la Dunăre.”⁴ Este important să subliniem acest aspect pragmatic, fiindcă percepția de insecuritate a avut un impact direct asupra „impulsurilor naționalizante” ale tânărului stat național român în regiune.

Atitudinea funcționarilor și autorilor ruși față de politica statului român în Basarabia de Sud este, în mod previzibil, ostilă sau circumspectă. Totuși, există

³ Dinu Poștarencu, “Aspecte privind retrocedarea Sudului Basarabiei către Principatul Moldovei la 1856-1857,” in *Destin Românesc*, 1999, Nr. 2, 75.

⁴ Dinu Poștarencu, “Aspecte privind retrocedarea Sudului Basarabiei către Principatul Moldovei la 1856-1857,” in *Destin Românesc*, 1999, Nr. 2, 75.

anumite nuanțe (în funcție de sursa acestui discurs și publicul-țintă) care ne prezintă o imagine mai nuanțată și complexă a unor asemenea aprecieri. Practicile și scopurile administrației românești în regiune erau prezentate (cu o evidentă tentă polemică) drept pur instrumentale și / sau asimilatoare. Mai mult, retorica publicațiilor ruse consacrate acestui subiect tindea să minimalizeze orice potențial impact al politicii guvernului român asupra societății sau realităților locale. Astfel, într-o lucrare elaborată în 1898 pentru a marca a 20-a aniversare a „reunirii” județului Ismail cu Imperiul Rus se afirmă, printre altele:

„Guvernul român înțelegea, că acest ținut, smuls de la Rusia în virtutea considerațiilor politice, însă dobândit cu ajutorul sângelui rusc, populat și organizat prin eforturile guvernului rus și care reprezintă, prin situația sa geografică și componența etnografică a populației, o parte firească a Basarabiei ruse, va gravita mereu înspre Rusia și, mai devreme sau mai târziu, va reveni în frontierele statului rus. Din acest motiv, românii întotdeauna considerau stăpânirea lor în Basarabia de Sud ca o achiziție temporară, ca un soi de chirie, și acționau, călăuzindu-se de principiul: „să luăm cât mai mult și să dăm cât mai puțin”. Atitudinea față de interesele ținutului era determinată doar de interesele fiscului și ale funcționării.”⁵

Politica modernizatoare promovată (fie și inconsecvent) de statul național român reprezenta, firește, principala țintă a criticilor față de regimul anterior. Aceste critici aveau însă un caracter destul de ambiguu: pe de o parte, erau subliniate lacunele administrației românești în sfera economică și a asigurării „bunăstării” populației locale, iar pe de altă parte se insista pe presiunile constante și chiar caracterul violent al guvernării românești.⁶ Argumentele de acest fel erau orientate spre construirea unui contrast perfect între esența „represivă” a dominației românești și politica binevoitoare și flexibilă a autorităților ruse față de populația locală. Inițiind un „dialog virtual” cu intelectualii și politicienii români care afirmau că administrația din perioada 1856 – 1878 a contribuit la familiarizarea localnicilor cu drepturile civile și instituțiile politice moderne, comentatorii ruși negau, simultan, ierarhia implicită a formelor de guvernare, conform căreia modelul imperial era considerat arhaic și imperfect din punct de vedere al raționalității birocratice și eficienței administrative. Fiind extrem de critici la adresa capacităților administrative și performanțelor guvernării românești în regiune, observatorii ruși își sintetizau această viziune cu ajutorul conceptului de „pseudo-constituționalism”, care era menit să sublinieze elementele fundamentale ce deosebeau cele două sisteme politice. Pe de altă parte, potențialul asimilator al statului român era pus sub semnul întrebării, fiind considerat neînsemnat, chiar dacă se ad-

⁵ Давидович С., Воссоединенная Бессарабия // Живописная Россия, 1898 г. Т. 5. Гл. 2. С. 173

⁶ Давидович С., Воссоединенная Бессарабия, с. 173-174

mitea existența unor tendințe „naționalizante”.⁷ Această imagine a unui stat slab, controlat de o birocrăție rapace și afișând doar anumite trăsături superficiale ale unui sistem politic modern reieșea, pe de o parte, din stereotipurile încetățenite în publicistica rusă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care acuzau elitele românești de imitație oarbă a modelelor occidentale și de pierderea legăturii directe cu „poporul”.⁸ Pe de altă parte, o astfel de strategie retorică le permitea autorilor cu înclinații politice conservatoare să conteste legătura dintre timpul accelerat al modernizării și existența unui sistem politic pluralist.

Însemna oare această evaluare negativă a eforturilor de construcție națională românească, în mod necesar, și respingerea totală a cadrului instituțional și administrativ elaborat de statul național român? După cum sper să demonstrez în cele ce urmează, nu era așa. Din contră, autoritățile ruse au profitat de modelul alternativ de uniformizare administrativă implementat de statul român și l-a folosit în propriile sale scopuri. Înainte de a explora acest aspect ceva mai detaliat, voi discuta pe scurt problema manifestărilor concrete ale tendințelor naționalizante românești în Basarabia de Sud în timpul celor două decenii ale integrării acestei regiuni în cadrul României. Provocarea multi-etnicității a jucat, fără îndoială, un rol central în procesul administrării regiunii retrocedate Moldovei, după 1856. Trebuie să accentuăm, că această zonă avea și în trecut un statut administrativ deosebit în cadrul Imperiului Rus. Pe de o parte, acest lucru era legat de existența unei unități teritoriale separate în jurul orașului Ismail (Izmail'skoe gradonachal'stvo). Pe de altă parte, era vorba despre statutul privilegiat al coloniilor bulgare din regiune, care se bucurau de un anumit grad de auto-guvernare și erau supravegheate de o administrație specială a coloniștilor din zonă, având sediul în orașul Bolgrad. Aceste particularități instituționale nu se potriveau deloc cu scopurile birocrăției centralizatoare a statului român. Imediat după reintegrarea Basarabiei de Sud în componența Moldovei, anumite personalități publice românești, și chiar unii călători ocazionali prin regiune, își exprimau dezamăgirea și teama în legătură cu privilegiile largi de care se bucurau coloniștii bulgari. Caracterul naționalizant al unor asemenea afirmații abia dacă era camuflat: „Guvernul român nu poate sprijini asemenea privilegii, care au drept scop dezvoltarea unei rase care ar putea contrabalansa elementul nostru național. Cu alte cuvinte, acești străini [bulgari] ar trebui să se dizolve în elementul românesc, pentru că destinul lor este, de acum încolo, legat de pământul nostru”.⁹ Asemenea deziderate

⁷ Давидович С., Воссоединенная Бессарабия, с. 173, 176

⁸ Asemenea aprecieri (uneori degenerând într-o critică virulentă a „inteligenței române”) se conțin, de exemplu, în memoriile lui F. F. Vighel sau (într-o formă mai atenuată) în cartea lui V. Kelsiev (publicată în 1868), Галичина и Молдавия: Путевые письма.

⁹ G. Sion, *Suvenire de călătorie în Basarabia meridională*, București, 1857, 78.

nu au rămas circumscrise sferei retorice, ci au început să devină treptat principii, de care se călăuzea politica de stat, o dată cu consolidarea instituțiilor românești. Astfel, guvernul român părea să promoveze în regiune o politică naționalizantă destul de coerentă, în pofida evaluării sceptice a rezultatelor acesteia de către unii observatori și comentatori ruși. Moștenirea cea mai durabilă, în acest sens, era reprezentată de particularitățile instituționale ale județului Ismail după reîncorporarea sa în cadrul Imperiului Rus, în anul 1878.

Această politică nu includea, neapărat, o strategie concertată de asimilare lingvistică și culturală. Populației neromânești (mai ales celei bulgare) i-a fost, în realitate, permisă o autonomie considerabilă în sfera educațională și cea culturală, ceea ce s-a concretizat prin deschiderea unei „școli centrale” bulgare la Bolgrad și prin activitatea înfloritoare din domeniul presei și al diverselor asociații culturale. Către sfârșitul perioadei de administrare românească a regiunii, au fost create câteva instituții educaționale urbane de nivel inferior și superior, pe lângă cele 124 de școli rurale, ajungând la un număr total de circa 140 de instituții educaționale cu 4000 de elevi.¹⁰ Basarabia de Sud a devenit, de asemenea, un centru important pentru organizațiile politice bulgare din emigrație și, din câte se pare, un bazin semnificativ pentru recrutarea viitoarelor elite ale statului bulgar de după anul 1878.¹¹ Cu toate acestea, nu a fost tolerată nici o formă de autonomie instituțională, mai ales după introducerea politicilor reformatoare și centralizatoare radicale de la începutul anilor 1860, promovate de noul guvern al Principatelor Unite sub conducerea domnitorului Al. I. Cuza. Măsuri precum lichidarea administrației separate a coloniilor bulgare sau impunerea serviciului militar obligatoriu (ceea ce modifica radical statutul anterior al coloniștilor) au fost aplicate în mod rapid și decisiv, în pofida rezistenței active din partea populației locale.¹² Restructurarea sferei politice a fost desăvârșită prin introducerea noului Cod Civil, în 1865 (având ca model explicit codul lui Napoleon) și, mai ales, prin adoptarea Constituției din 1866, care a instituit o nouă structură administrativă (comunală) și a lipsit cele trei județe din Sudul Basarabiei de ultimele vestigii ale particularităților lor administrative. În acest sens, tendințele standardizante ale guvernului român s-au încununat cu un succes remarcabil; acest succes explică, parțial, persistența și durabilitatea acestei structuri și după anul 1878.

¹⁰ *Bessarabiia. Geograficheskii, istoricheskii, statisticheskii, ekonomicheskii, etnograficheskii, literaturnyi i spravochnyi sbornik.* Pod red. P. A. Krushevana. Moskva: Tip. A. V. Vasilieva, 1903, 135

¹¹ Elena Siupiu, „Pătrunderea instituțiilor moderne românești în Sudul Basarabiei după Războiul Crimeii (1856-1878),” în *Destin Românesc*, Nr. 4, 1996, 42-43.

¹² Rezistența coloniștilor bulgari și înăbușirea acesteia sunt descrise în: S. Davidovich, „Vossoedinnennaia Bessarabiia,” în *Zhivopisnaia Rossiia*, Vol. V, 1898, partea II, 174-175.

În general, activitatea guvernului român în sfera „construcției naționale” din cele 3 județe a lăsat o amprentă deosebit de durabilă tocmai în domeniile cultural / educațional (astfel, limba română a devenit un obiect de studiu obligatoriu în școlile de toate nivelurile) și ecleziastic. Biserica era percepută de stat drept un instrument eficient de educare și inculcare a valorilor naționale românești în mediul populației multietnice din această regiune, fiind efectiv subordonată „interesului național”. Un exemplu concret (și elocvent) al acestei strategii integrati-oniste este și crearea, în 1864, a noii episcopii a Dunării de Jos, cu sediul la Ismail. În afara scopului declarat al „românizării” (culturale și instituționale) a bisericii basarabene, prin noua politică ecleziastică se urmărea și identificarea elementelor etnice diverse a „Basarabiei de Jos” cu „idealul românismului”.¹³ Discursul promovat de membrii clerului era adesea înțesat de elemente naționale, dar nu poate fi nici pe departe redus la acestea. Ar fi extrem de tentantă o analiză „în oglindă” a politicilor rusești și românești în această sferă. Biserica ortodoxă, atât prin particularitățile structurii sale, cât și prin acceptarea târzie (și parțială) a retoricii (și substanței) curentelor național(ist)e, a avut o poziție incertă și complexă în contextul încercărilor de a o subordona proiectelor naționale. În contextul relațiilor ruso-române, apartenența la aceeași comunitate religioasă era dublată (și subminată) atât de profundele diferențe structurale existente între biserica română și cea rusă, cât și de competiția simbolică (și canonică) pentru Basarabia. Este destul de dificil de a extrage o viziune coerentă a cercurilor ecleziastice ruse asupra „chestiunii naționale” și, cu atât mai puțin, a „problemei Basarabiei”, care rămâne marginală în dezbaterile din epocă și nu afectează decât sporadic sfera politicii practice. Totuși, biserica putea funcționa, în cazul rus, drept o instituție cu dublă funcție, fiind totodată producătoare și „nivelatoare” a distanței culturale ruso-române. În prima ipostază, cercurile oficiale și bisericești din Imperiul Rus percepeau viziunea modernizatoare propusă de pașoptiști drept un proiect „de import”, fundamentat pe o preluare automată și necritică a modelului occidental (în special francez). Rezultatul final al acestei evoluții „nefirești” (din punctul lor de vedere) era îndepărtarea tot mai pregnantă a elitelor de „rădăcinile vieții populare” și subminarea ortodoxiei. Anume o astfel de percepție sumbră a realităților României moderne se degajă, bunăoară, din lucrarea episcopului Arsenii Stadnițki, originar din Basarabia și unul din pușinii autori ruși interesați de istoria ecleziastică românească. În reflecțiile sale asupra „influențelor occidentale” în societatea și biserica românească de după 1848, Stadnițki apare ca un critic consecvent (chiar violent) al modernității. Iată cum apreciază prelatul rus eforturile

¹³ M. Pacu, „Amintiri bisericești și culturale din Basarabia Sudică sub cârmuirea română din 1857-1878”, în *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău*, Vol. XIX, 1929, p. 379-392, aici p. 382

modernizatoare ale pașoptiștilor și, de altfel, proiectul național românesc în totalitatea sa:

„Renașterea spirituală a poporului român [*народности*], manifestându-se sub influența civilizației Europei Occidentale,... a început să urmeze treptat o direcție tot mai unilaterală, contrară structurilor istorice ale vieții poporului român. Renașterea românilor avea loc în același timp cu adoptarea de către ei a culturii franceze... Având în vedere totala lipsă de pregătire a românilor pentru asimilarea și perceperea roadelor culturii europene, ultima le învenina sufletul și, mutându-i de pe solul datinilor istorice, îi îndrepta pe calea imitației servile a Occidentului neortodox, străin pentru ei nu numai prin credință, dar și prin modul de viață. Urmarea acestei pasiuni pentru Occident a fost dușmănia față de popoarele de rasă nelatină și, mai întâi de toate, față de greci”¹⁴.

În mod previzibil, Stadnițki are viziuni la fel de tranșante în legătură cu evoluția relațiilor ruso-române, identificând același „țap ispășitor” - occidentalizarea crescândă a societății românești. De astă dată însă el condamnă direct „naționalismul românesc”, care i se pare deosebit de periculos. Anti-modernismul este cuplat cu reluarea clișeelelor „misiunii civilizatoare” a Rusiei în Balcani, rezultând într-o viziune destul de coerentă: „Urmând același principiu al direcției îngust-naționaliste, sub influența Occidentului luminat, inițiatorii „renașterii” au început să manifeste o puternică atitudine dușmănoasă și față de Rusia, ca reprezentantă a ortodoxiei pe care o urau.” În consecință, Rusia încetează să mai fie percepută drept „apărătoare istorică și eliberatoare de servitutea turcească” și începe să fie văzută (în acord cu noul vocabular național, dar în evident dezacord cu ideologia tradiționalistă a lui Stadnițki) ca „un dușman periculos pentru existența națională a românilor”.¹⁵ În continuare, „pașoptiștii” sunt acuzați de „șovinism”, imputându-li-se cultivarea unei atitudini ostile față de ortodoxie: „Și iată, adversitatea națională față de greci și ruși se transformă în curând într-o ură bolnăvicioasă față de ortodoxie, față de acea ortodoxie, care reprezintă religia istorică a poporului român și care a educat atâtea generații, care a adus servicii uriașe naționalității române, salvând-o nu o singură dată de aservirea față de turci și Occident”.¹⁶ Rolul „discursului clerical” pentru evoluția percepțiilor reciproce ruso-române este deseori subapreciat din cauza concentrării excesive a istoriografiei asupra polemicii din jurul „problemei Basarabiei”. Diversele paliere ale acestui discurs (de exemplu, pretinsul rol al „propagandei catolice” în România sau legătura imagi-

¹⁴ Арсений (Стадницкий). Исследования и монографии по истории молдавской церкви. СПб., 1904, с. 388

¹⁵ Арсений (Стадницкий). Исследования и монографии по истории молдавской церкви. СПб., 1904, с. 388-389

¹⁶ Арсений (Стадницкий). Исследования и монографии по истории молдавской церкви. СПб., 1904, с. 389

nată între principele – apoi regele – „străin” și îndepărtarea României de „lumea ortodoxă”, în accepția rusă a termenului) au contribuit însă destul de mult la cristalizarea imaginii „globale” a României moderne în publicistica și literatura rusă din epocă și au structurat (fie și indirect) acțiunea politică, mai ales în perioadele de „tensiune simbolică”, inclusiv în momentul 1878.

După retrocedarea Basarabiei de Sud către Imperiul Rus, în 1878, noua unitate administrativă (reunită într-un singur județ cu centrul la Ismail) și-a păstrat, pe parcursul întregii perioade de până la 1914, anumite particularități instituționale și legislative care o transformau într-o „anomalie” în contextul regimului țarist. Poziția funcționarilor și demnitarilor ruși față de „aberația administrativă” din Ismail era destul de contradictorie și echivocă, oscilând între două extreme: tendința spre unificare și centralizare administrativă (care presupunea lichidarea imediată a legislației românești și introducerea reglementărilor imperiale în regiune) și abordarea flexibilă față de „legile românești”, care reieșea dintr-o atitudine pragmatică și relativ tolerantă față de diversitate la periferiile imperiului. Tensiunea dintre cele două strategii reflecta, de fapt, diferențe fundamentale în percepția transferurilor instituționale și a adaptării acestora unui context imperial aflat în plină evoluție. Pe de o parte, argumentul eficienței și raționalității administrației locale din Ismail, construite după model francez (prin filieră românească) era destul de convingător pentru a impresiona o mare parte a birocrăției ruse locale și centrale. Pe de altă parte, cercurile birocratice afiliate Ministerului de Interne insistau asupra uniformizării imediate a legislației și lichidării oricăror vestigii ale influenței „naționalizante” românești în regiune. Astfel, relativa toleranță a centrului față de diversitatea instituțională se explică nu doar prin inerția birocratică a aparatului guvernamental rus, ci și prin existența unei diversități de opinii la nivelul facțiunilor concurente din guvernul rus¹⁷. Cazul „anomaliei” din județul Ismail ne arată, în fapt, cât de mult depindea funcționarea statului rus de acest sistem de facțiuni și grupuri de interese, în raport cu care autocratul își asu-

¹⁷ Pentru o perioadă mai timpurie, cele mai serioase lucrări care cercetează funcționarea birocrăției ruse atât la centru, cât și la periferii, îi aparțin lui John P. LeDonne, „Frontier Governors General, 1772-1825, I: The Western Frontier (the Russo-Polish Border in the 18th and 19th century,” *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 47:1 (1999): 56-88; „Frontier Governors General, 1772-1825, II: The Southern Frontier (the Russo-Turkish and Russo-Persian Border),” *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 48:2 (2000): 161-183; „Russian Governors General, 1775-1825: Territorial or Functional Administration?” *Cahiers du monde russe* 42:1 (January-March 2001): 5-30. Pentru o analiză foarte interesantă a acestor procese pornind de la exemplul / studiul de caz al Siberiei, a se vedea: Anatolyi Remnev, “Siberia and the Russian Far East in the Imperial Geography of Power,” in: Jane Burbank, Mark von Hagen, and Anatolyi Remnev, eds. *Russian Empire: Space, People, Power, 1700-1930* (Bloomington: Indiana University Press, 2007), 425-454

ma doar rolul de arbitru¹⁸. Chiar dacă interminabila polemică referitoare la strategiile de integrare a Basarabiei de Sud se explică și prin inerția birocratică de la centru, se pare că „experimentul” din Ismail era perceput în termeni favorabili de o parte a demnitarilor ruși. Toate aceste considerații erau complicate de factorul extern și de chestiunea problematică a loialității locuitorilor din regiune, care figurau deschis în justificarea „prudenței” autorităților ruse în Ismail. Perspectiva „iredentismului românesc” era un factor îndeajuns de important pentru a tempera zelul centralizator al Ministerului de Interne de la Petersburg.

Înainte de Primul Război mondial s-au făcut câteva încercări de a revizui statutul „excepțional” și structura instituțională „anormală” a județului Ismail, însă toate au fost abandonate, în cele din urmă, din rațiuni diverse. Cele mai serioase discuții în acest sens au avut loc, mai întâi, imediat după retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia, în 1879-81, și apoi în primii ani ai secolului al XX-lea (1900-1901), când funcționarii din Ministerul de Interne au fost pe punctul de a-și impune opinia despre necesitatea înlocuirii instituțiilor românești prin cele imperiale. Eșecul acestor încercări a fost determinat, printre altele, de un set de argumente expuse de adversarii uniformizării legislative. Aceste argumente pot fi clasificate în 3 categorii: 1) raționalitatea și modernitatea structurii administrative românești în comparație cu modelele imperiale existente; 2) strategia integrării diferențiate a periferiilor și necesitatea „prudenței” în respectarea particularismului regional, în etapa inițială; 3) sensibilități de politică externă și problema imaginii Rusiei în străinătate (aici se include și tema loialității populației locale). Ar trebui să subliniem că liniile de demarcație ale adversarilor și partizanilor uniformizării sunt mai curând instituționale, și nu „spațiale”. Astfel, unii reprezentanți ai instituțiilor centrale (în special, ai Ministerului Finanțelor și Justiției) urmau linia „flexibilă” a acceptării instituțiilor locale, iar funcționarii Ministerului de Interne erau adepți fervenți ai unificării legislative.

Argumentul cel mai clar bazat pe raționalitatea și eficiența modelului românesc se conține în „nota” (de fapt, o analiză extinsă și detaliată a instituțiilor românești) trimisă la Ministerul de Interne de guvernatorul Basarabiei, E. O. Iankovski, în 1881.¹⁹ Guvernatorul atrage atenția superiorilor săi, că „unele elemente ale organizării sociale” din Sudul Basarabiei, datorate administrației românești, „merită o atenție excepțională” (subl. în original); aceste [aspecte] se referă, mai ales, la organizarea comunală și sistemul de taxare egală [a cetățenilor], fără a se

¹⁸ Pentru o analiză excelentă a acestui subiect, a se vedea: Alfred J. Rieber, „Interest-Group Politics in the Era of the Great Reforms,” in: Eklof B., Bushnell J., Zakharova L., eds., *Russia's Great Reforms, 1855-1881*. Bloomington: Indiana University Press, 1994, 58-83.

¹⁹ «Записка бессарабского губернатора Янковского об устройстве воссоединенного края», с приложениями за 1881 год // РГИА, Фонд № 573, оп. 21, д. 54

ține seama de stările sociale [бессловная]²⁰. În fapt, guvernatorul folosește argumentul eficienței modelului administrativ românesc pentru a formula o critică destul de radicală la adresa sistemului social al Rusiei din acea epocă, pe care îl califică drept învechit și necompetitiv în contextul lumii moderne. Ca urmare a analizei detaliate a avantajelor instituțiilor românești, Iankovski conchide că „toate aceste date pledează pentru păstrarea secțiunii reunite [cu Rusia] ca o unitate [administrativă] separată, cel puțin până la revizuirea reglementărilor noastre legislative cu privire la taxe și administrația publică rurală”²¹. Admițând, totuși, că „rațiunile superioare de stat” ar putea determina guvernul să introducă imediat legile rusești și să lichideze județul Ismail, împărțindu-l între județele limitrofe, Iankovski rămâne partizanul unei strategii flexibile și prudente, afirmând că „în chestiunea reformării acestei regiuni [участка] este necesar să acționăm cu deosebită prudență, astfel încât, prin sfărâmarea tuturor normelor existente și înlocuirea lor cu reguli noi, dintre care unele trebuie apreciate drept mai puțin satisfăcătoare [decât cele existente], să nu trezim printre locuitori regrete în privința separării lor de România”²². Dincolo de această aluzie transparentă la necesitatea încurajării loialității populației din județul Ismail, se pare că poziția flexibilă a guvernatorilor locali a influențat acțiunile Ministerului de Interne (sau, mai bine zis, lipsa acestora). Cel puțin, acest lucru este admis de funcționarii ministerului 20 de ani mai târziu, în 1901, când se recunoaște că anume demersurile guvernatorilor au influențat poziția centrului. Atât Iankovski, cât și succesorul său, A. P. Konstantinovici (1883 – 1899) remarcă „avantajele” organizării comunale românești față de administrația rurală rusă.²³

Deși funcționarii Ministerului de Interne erau, în mod evident, departe de a fi convinși de astfel de argumente (atât în 1879, cât și în 1900), chiar și în „considerațiile” Ministrului de Interne referitor la integrarea Basarabiei de Sud în Imperiu se puteau strecura elemente „pragmatice”, dictate, în primul rând, de factorul extern. De exemplu, în nota explicativă a Ministrului de Interne din 15 martie 1879 adresată Ministrului Justiției (în care se argumentează necesitatea introducerii „imediate” a legilor rusești în regiune și se insistă asupra „echivalenței funcționale” a instituțiilor românești și a celor imperiale), găsim următorul pasaj (oarecum surprinzător, în acest context):

„Nu există vreo îndoială că, în virtutea sincerei simpatii, manifestate de populația ținutului față de retrocedarea sa către Rusia, această populație merită o atenție deosebită din partea Guvernului nostru. În plus, având în vedere că presa

²⁰ РГИА, Фонд № 573, оп. 21, л. 54, л. 72

²¹ РГИА, Фонд № 573, оп. 21, л. 54, л. 75

²² РГИА, Фонд № 573, оп. 21, л. 54, л. 84

²³ РГИА, Фонд № 573, оп. 21, л. 54, л. 160

străină, în majoritate ostilă Rusiei, încearcă să prezinte viitoarea soartă a acestei populații, o dată cu alipirea ei la Basarabia, în cele mai triste culori, nu putem decât să conchidem că în acest caz trebuie, în general, să acționăm cu toată prudența posibilă și să evităm, mai ales, orice încălcare substanțială a acelor drepturi și privilegii, care aparțineau populației Basarabiei în timpul guvernului român.²⁴

Mai mult, ministrul încearcă să legitimizeze această atitudine prin invocarea unor principii generale ale politicii rusești la periferiile imperiului, aplicabile, prin extensie, și cazului basarabean: „Guvernul rus se călăuzea mereu de aceleași viziuni și cu privire la alte teritorii [местностям], alipite la Imperiu în timpurile trecute – anume, guberniile Baltice, regatul Poloniei și chiar Basarabia. Nicăieri nu s-a purces la sfărâmarea simultană a întregii [ordini] existente în aceste teritorii și la înlocuirea acesteia printr-o altă orânduire, necunoscută populației, căci o asemenea tactică ar fi condus, fără îndoială, la confuzia generală și nemulțumirea populației, mai ales dacă noile condiții s-ar fi dovedit mai puțin satisfăcătoare decât cele anterioare.”²⁵ Astfel, reintegrarea Basarabiei de Sud trebuia să aibă loc „treptat”, iar guvernul urma să studieze „particularitățile și necesitățile” regiunii pentru a promova apoi mai „ferm” reformele necesare.²⁶ Această perspectivă asupra județului Ismail s-a dovedit însă prea optimistă, funcționarii zeloși de la centru cedând, până la urmă, inerției birocratice, dar și rezistenței elitelor locale și unor instituții centrale mai conservatoare (întâi de toate, Consiliului de Stat).

În considerațiile Ministrului de Interne prezentate împăratului Alexandru II în 1879 predomină argumentele centralizatoare (se invocă necesitatea introducerii, în județul Ismail, a zemstvelor și a organizării rurale similare cu restul Imperiului).²⁷ În același timp, ambiguitatea inerentă politicii imperiale la periferii (dar și contradicțiile interne ale legislației ruse) sunt evidențiate cu ocazia „explicațiilor” oferite de Guvernatorul Basarabiei, N. I. Șebeko, în legătură cu păstrarea legilor românești în teritoriul retrocedat:

„Alipirea acestui teritoriu la Rusia l-a supus aceleiași Puteri Supreme, dar nu are drept consecință necondiționată sau presupusă abolire a tuturor legilor sau instituțiilor care funcționau în această regiune până la alipire, și nici introducerea [imediată] a legilor sau instituțiilor în vigoare în restul Imperiului. Astfel, Marele Ducat al Finlandei, Regatul Poloniei și alte regiuni ale Imperiului Rus, fiind supuse aceleiași puteri Supreme, totuși aveau și au în continuare legi și instituții diferite de cele din restul imperiului. Înlocuirea ordinii existente în teritoriul

²⁴ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, д. 5920, 1879 г. («Об административном устройстве присоединенного по Берлинскому трактату участка Бессарабии»), л. 15

²⁵ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, д. 5920, 1879 г., л. 15

²⁶ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, д. 5920, 1879 г., л. 15

²⁷ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, д. 5920, 1879 г., л. 137-138

anexat, în virtutea noțiunii inviolabilității și fermității legilor care protejează viața civilă și socială a populației, nu poate fi presupusă și nu este o consecință automată a evenimentului alipirii [la Rusia].”²⁸

O asemenea interpretare „legalistă” (și, aparent, modernă) a integrării juridice și instituționale a periferiilor ne sugerează, de fapt, că Imperiul Rus continua să funcționeze, chiar și în această perioadă, ca un stat cu jurisdicții multiple și suprapuse, iar singurul principiu de unitate era reprezentat de prerogativele (extra-legale) ale monarhului²⁹.

Cu toate acestea, unii funcționari locali nu ezitau să-și exprime nemulțumirea și frustrarea în legătură cu persistența legilor românești („străine” și / sau învechite) în sudul Basarabiei, optând univoc pentru abolirea lor. În contextul acestor polemici, în anul 1884, guvernatorul-general interimar al Odesei și Novorosiei, von Roop, are un punct de vedere foarte diferit de cel al guvernatorului Basarabiei. Într-un raport adresat direct lui Alexandru III, von Roop consideră „exagerate” numeroasele plângeri și petiții ale populației noului județ Ismail, care „nu se verifică” nici de emisarii trimiși de von Roop în regiune, nici de inspecția personală a oficialului în Bolgrad și Ismail. Dimpotrivă, el subliniază progresul adus de noua administrație rusă și deplânge persistența legilor românești în ținut:

„Se întâlnesc și acum unele abuzuri separate, dar, în orice caz, populația le suportă într-o măsură mult mai mică decât în timpul guvernului român, când banii și protecția reprezentau puterea covârșitoare, iar tribunalele și parchetul erau totalmente în mâinile bogatei clase dominante, care în prezent își pierde deja importanța preponderentă. Totuși nu se poate nega, că legile comunale românești, care s-au păstrat acolo, oferă și până astăzi pretexte pentru exploatarea populației de către comitetele locale [земскими], fapt care se manifestă mai ales în Comitetul din Bolgrad... În orice caz, din momentul revenirii în sânul patriei a regiunii riverane a Dunării, temporar pierdute, au trecut aproape șapte ani, și de aceea, continuarea în viitor a acestei stări de tranziție și incertitudine nu mai trebuie, evident, tolerată, chiar dacă în acest scop vor fi necesare eforturi și sacrificii deosebite...”³⁰

Alexandru III a consimțit întru totul, aplicând rezoluția „Este timpul să hotărâm definitiv [chestiunea]”³¹. În pofida opiniei țarului, „chestiunea” a trenat încă

²⁸ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, л. 5920, 1879 г., л. 93

²⁹ Această impresie este confirmată chiar de Șebeko, în concluziile sale, conform cărora doar un ordin direct al monarhului putea schimba situația. Acest ordin a întârziat să vină (în pofida faptului, că țarii ruși înclinau să rezolve rapid „anomalia” din Ismail). РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, л. 5920, 1879 г., л. 93

³⁰ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, л. 5920, 1879 г., л. 111-112

³¹ РГИА, Фонд № 1405, оп. 77, л. 5920, 1879 г., л. 111-112

trei decenii, județul Ismail intrând în Primul Război mondial cu același statut separat, pentru unii observatori ruși fiind chiar amenințat de spectrul „iredentismului românesc”.

Ambiguitatea și contradicțiile caracteristice poziției birocrăției ruse în „chestiunea Ismailului” se pot urmări foarte bine și la nivel personal. Un caz deosebit de relevant și elocvent în acest sens este cel al cneazului S. D. Urusov, guvernator al Basarabiei între 1903 – 1904. Considerat (în general, pe bună dreptate), un funcționar cu vederi liberale și un critic destul de competent al politicii rusificatoare a centrului imperial la periferii, Urusov dă dovadă de o inconsecvență revelatoare în opiniile sale privind „anomalia administrativă” din Sudul Basarabiei. Dacă în memoriile sale (publicate inițial în 1907, într-o perioadă de opoziție deschisă față de guvernul imperial), Urusov adoptă o atitudine mai curând neutră, atunci în rapoartele oficiale către ministrul de interne oficialul apare ca un partizan al uniformizării și al lichidării vestigiilor administrației românești. Iată opinia lui Urusov privitor la situația județului Ismail în 1903:

„În gubernia Basarabiei există județul Ismail, cu o suprafață însemnată și condiții naturale bogate, compus din trei [foste] prefecturi românești – Ismail, Bolgrad și Cahul. Deja de 25 de ani sus-numitul județ, fiind reunit cu Imperiul Rus, este administrat conform vechilor legi românești, modificate în prezent chiar și în România [este vorba despre Codul Civil din 1865 și legea comunală din 1864], din cauza neconcordanței lor cu necesitățile vitale ale populației. Primind de multe ori petiții de la locuitorii județului privind introducerea în ținut a instituțiilor rusești, am încercat să îmi dau seama despre aspectele vulnerabile ale ordinii existente în județ și am ajuns la concluzia, că principalul defect este lipsa de organizare a vieții rurale din cauza imperfecțiunii administrațiilor comunale... Orașele județului sunt administrate extrem de satisfăcător, însă amenajarea vieții rurale lasă mult de dorit... Activitatea instituțiilor administrative ale guberniei nu se răsfrânge asupra județului Ismail, din care cauză este subminată supravegherea administrațiilor comunale, în care se descoperă destule abuzuri... Motivele amintite, precum și separarea nedorită (în sensul lipsei unității statale) a acestei părți a Basarabiei limitrofe cu România impune introducerea cât mai rapidă în județul Ismail a instituțiilor rusești (subl. n. – A. C.)”³²

În pofida aparentei preocupări pentru lichidarea „particularităților” regiunii retrocedate la 1878, în memoriile sale fostul guvernator nu se limitează la prezen-

³² РГИА, Фонд № 1284, оп. 194, д. 94, 1904 г. («Отчет о состоянии Бессарабской губернии за 1903 г.»), л. 11. Tema „particularității administrative a județului Ismail” apare și în alte rapoarte ale guvernatorilor de la începutul secolului al XX-lea, de exemplu, la 1912: РГИА, Фонд № 1284, оп. 194, д. 116, 1912 г. («Приложение к отчету Бессарабского губернатора за 1912 г.»).

tarea, pe larg, a structurii comunale conform legislației românești (fără cea mai mică tentă peiorativă), dar își permite chiar unele reflecții potențial „subversive” în legătură cu viitorul acestui teritoriu. Urusov este, totodată, destul de critic la adresa proiectelor integraționiste promovate de guvernul de la St. Petersburg. Iată ce afirmă, în 1907, cel ce recomanda introducerea imediată a legilor rusești în 1904:

„Județul Ismail, care a fost încorporat din nou în Imperiul Rus în anul 1878, după războiul cu Turcia, are o poziție absolut deosebită în cadrul Basarabiei... În județul Ismail nu existau nici instituții ale nobilimii, nici zemstve, nici administrații de plasă și rurale, conduse de căpitanii de zemstvă [zemsкими nachal'nikami]. Aici a fost păstrată structura comunală românească. Fiecare localitate, fie ea rurală sau urbană, forma o comună separată, care îi cuprindea pe toți proprietarii funciari și pe toți locuitorii acestor localități, fără deosebiri bazate pe proprietate, clasă etc. Organul executiv al comunei era primarul [primar], asistat de un consiliu comunal compus din 12 persoane, care decidea asupra tuturor chestiunilor legate de auto-guvernare și îndeplinea aceleași îndatoriri și obligații generale de stat ca și cele care sunt delegate, în Rusia, instituțiilor locale. Guvernatorul intervenea destul de rar în chestiunile legate de administrația locală a județului Ismail... Guvernatorul a moștenit, în raport cu subdiviziunile autonome ale acestui județ, [fostele] funcții ale puterii regale, în timp ce superiorii din Petersburg nu se preocupau deloc de Ismail și aveau cea mai nebuloasă închipuire despre organizarea acestui județ. Cu toate acestea, în Ministerul de Interne nu înceta grija pentru introducerea în Ismail a instituțiilor rusești – a șefilor de zemstvă, a plaselor [волостей], a nobilimii și a noului regulament privind zemstvele și orașele. Consiliul de Stat însă respingea mereu acest soi de proiecte propuse de minister sub pretextul articulării și argumentării insuficiente a ideii, conform căreia era necesar să se distrugă orânduirea locală veche de dragul nivelării generale a administrației. Așa a și rămas județul Ismail, până în prezent, o excepție în structura județeană a Imperiului Rus. Probabil, va trebui să aștepte reforma generală a administrației noastre locale, dacă nu cumva, ca urmare a vreunei combinații internaționale, nu va trece din nou la România, care îi întinde brațele maternelne de dincolo de Prut, râul de frontieră”³³

Așadar, o combinație de indiferență, inerție birocratică, rivalitate instituțională, dar și un anume pragmatism și toleranță a diversității administrative la periferii par să fie factorii care explică, în primul rând, posibilitatea inițială a acestui transfer instituțional și, în al doilea rând, persistența acestei „anomalii” într-un context rus tot mai ostil, chiar și la începutul secolului al XX-lea. Exemplul lui Urusov ne arată însă și altceva: cât de conjuncturale și „retorice” puteau fi argumentele „centralizatorilor”, care operau în universul complex al „corectitudinii

³³ С. Д. Урусов, *Записки губернатора: Кишинёв, 1903-1904 гг.* (Chișinău: Litera, 2004), pp. 206-207

politice”, în versiunea imperială rusă din epocă. În același timp, atât în ipostază „oficială”, cât și în cea „privată”, Urusov manifestă o vădită sensibilitate față de statutul „incert” al regiunii din punct de vedere geografic (sau chiar geopolitic). Factorul românesc își face tot mai simțită prezența în primul deceniu al secolului al XX-lea, când problema loialității populațiilor de la periferii devine aproape o obsesie pentru conducătorii imperiului. În această perioadă (și, probabil, în contextul discuțiilor aprinse cu privire la necesitatea introducerii zemstvelor la periferiile occidentale ale imperiului), statutul „incert” al Basarabiei de Sud a devenit un motiv de îngrijorare serioasă pentru o anumită parte a cercurilor guvernante. Astfel, într-un raport cuprinzător despre situația generală a Basarabiei, redactat de un ofițer al contraspionajului rus cu anumite legături (probabil, chiar personale) cu Basarabia, destinat șefului Departamentului Poliției și trimis de la Constantinopol pe 19 februarie 1914, „problema Ismailului” este abordată direct. Autorul raportului sublinia că

„județul Ismail din Basarabia se găsește într-o situație mai proastă [față de restul provinciei]. [Aici], chiar din timpul reîncorporării sale în Imperiul Rus, nu este vizibil nici cel mai mic semn al rusificării, astfel încât ți se pare că ești în România. Acest lucru se datorează nu doar alipirii recente a acestui ținut la Rusia, ci și legăturilor pe care localnicii le au cu românii. [Astfel,] aproape tot comerțul cu produse agricole este orientat spre România; împrumuturile pentru micii proprietari rurali sunt [oferite de] băncile românești, datorită condițiilor mai avantajoase, în comparație cu băncile particulare evreiești din Sudul Rusiei. [O altă cauză] este că, până în prezent, aici s-au păstrat regulamentele și legile românești în domeniul administrației locale.”³⁴

Astfel, dacă la începutul perioadei inaugurate de reîntegrarea Basarabiei de Sud în Imperiul Rus preluarea modelului instituțional românesc era privită fie în termeni pragmatici, fie ca o cedare temporară dictată de necesitate, fie ca un exemplu de flexibilitate strategică a politicii centrului la periferiile multietnice ale imperiului, o dată cu „naționalizarea” crescândă a discursului imperial și a politicii practice se evidențiază tot mai mult relevanța factorului „național”. Județul Ismail devine o potențială țintă a „iredentismului românesc”, iar particularismul său administrativ – o realitate tot mai greu acceptată și tolerată. În același timp, continuitatea elitelor locale, spațiul de manevră destul de larg care le era oferit de autoritățile imperiale, precum și persistența „anomaliei instituționale” din Ismail pe parcursul a aproape 40 de ani ne sugerează complexitatea atitudinii birocrăției ruse față de modelele administrative străine. Acest „pragmatism” era dictat și de inconsecvența politicii imperiale, în cadrul căreia nu exista o viziune comună în privința integrării periferiilor.

³⁴ ГАРФ, Фонд 529, оп.1, д.26, л. 9-11. Секретное донесение № 39, 19 февраля 1914 г.

Relevanța cazului Sudului Basarabiei este stimulată și de faptul, că nu existau paralele directe cu situația acestei regiuni în alte părți ale Imperiului Rus. Chiar dacă statul Romanovilor avea o vastă experiență în asimilarea, adaptarea și administrarea diferenței instituționale la periferii, combinația de factori caracteristică sudului Basarabiei era unică. Aceasta era singura regiune revendicată de către imperiu de la un stat național emergent și, în consecință, punea în fața autorităților centrale ruse anumite dileme foarte specifice. Aceasta nu înseamnă că strategii similare de guvernare și / sau tolerare a practicilor administrative anterioare se întâlneau foarte rar în imperiu. Din contră, imperiul încorporea teritorii cu tradiții instituționale foarte diferite și foarte durabile (de exemplu, fostele ținuturi poloneze, Finlanda sau provinciile baltice), care trebuiau inițial acceptate și apoi ajustate treptat la standardele imperiale. Acest proces rămânea, întotdeauna, inegal și incomplet. Cu toate acestea, doar în Basarabia de Sud se punea tranșant problema modernității instituționale. În acest sens, flexibilitatea observată mai sus se datora și naturii inegale și diferențiate a modernizării ruse. De fapt, cele mai apropiate paralele față de cazul Basarabiei de Sud apar în timpul Primului Război mondial, când autoritățile ruse de ocupație trebuiau să improvizeze strategii de guvernare în regiunile cucerite de la puterile inamice. Totuși, era vorba despre un context excepțional de violență generalizată, transformare radicală a ierarhiilor sociale și etnice tradiționale, distrugere, pe scară largă, a echilibrului social și strămutări masive și forțate de populație.³⁵ Acest context este departe de a fi comparabil cu ritmul „normal” al transferurilor instituționale manifestat în Basarabia de Sud. Această unicitate relativă a „anomaliei din Ismail” face acest caz cu atât mai fascinant și revelator pentru orice cercetător care studiază istoria periferiilor imperiale.

³⁵ Pentru o discuție substanțială și profundă a acestor subiecte, a se vedea: Eric Lohr. *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign Against Enemy Aliens During World War I* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003); Peter Holquist, “Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905-1921,” in: *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, Volume 4, Nr. 3, Summer 2003, 627-652. Despre cazul Ucrainei în timpul Primului Război mondial, a se vedea: Mark von Hagen, *War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914-1918* (University of Washington Press, 2007).